

НАРОДНІ УЯВЛЕННЯ ПРО РУСАЛОК У КОНТЕКСТІ СВЯТКУВАННЯ ТРІЙЦІ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

С.В. Безугла, Д.Б. Лихачева

Резюме. У даному дослідженні подана інформація про Троїцьких русалок, з'ясовано інформацію про їх появу, визначено способи оберегу від них, подано відомості про проводи русалок. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму, наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до літературної та джерельної бази роботи. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного методу, який робить можливість виявити історичні витоки і шляхи розвитку свята та прослідкувати зміни семантики та кладу рослин. Використана і методика «усної історії» (під час опитування інформаторів).

Ключові слова: Трійця, русалка, східні слов'яни, обереги, проводи русалок, поховання «зозулі».

Одне з головних свят землеробського слов'янського календарного циклу припадає на сьомий тиждень після Великодня. Цей тиждень називають «русальним», «зеленим» та «семиковим». Після прийняття християнства до Семика було приурочено свято Трійці, яке нині поєднує в собі християнські елементи (відвідування церкви, освячення рослин тощо) з язичницькими (кличання, завивання вінків та ін.). Свято було настільки шанованим серед народу, що навіть християнство змушене було залишити його в ранзі великих, хоча церковні відправи на Трійцю не такі великі, як на Різдво чи Великдень [1]. Одним з найколеритніших персонажів свята була русалка, і не зважаючи на те, що оберегові дійства майже нівелювалася, а традиції «вигання-задобрювання» русалок та клечання мають виключно розважальне дійство, все ж вони займають певне місце у нашому житті.

Отже, тема дослідження є актуальною, оскільки надає можливість дізнатися про походження русалок, їх місце в житті східних слов'ян, прослідкувати за етапами свята, пов'язаними з русалками, визначити оберегові засоби від них.

Літературу із зазначеної проблематики варто поділити на дві частини. Перша присвячена загальному опису свят, зокрема роботи С. Токарева і Т.Філімонової «Обряды и обычаи, связанные с растительностью», Б.Рибаків «Язычество древней Руси», В.Соколовський «Времена года. Православный календарь», Б.Баландинський «Языческие шифры русских мифов. Боги, звери, птицы» та ін. Друга група робіт безпосередньо стосується троїцьких русалок. Це роботи В.Галайчук «Демонологічні уявлення населення Середнього Полісся про русалок», М.Федорів «Образи русалок в українському фольклорі» та інші.

Джерельною базою є як опубліковані етнографічні розвідки О.Воропая «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис», А.Коринфський «Народная Русь. Круглый год сказаний, поверий, обычаев и пословиц русского народа», М.Забилін «Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия», так і матеріали польових досліджень зібрані автором у Донецькій, Харківській, Івано-Франківській, Чернігівській областях, світлини з краєзнавчих музеїв м. Львова, м. Донецька та Донецької області, зокрема с. Прелесное.

Метою роботи є висвітити ставлення до русалок, місце, яке вони займають в народній уяві, їх «діяльність» на всіх етапах Троїцьких святкувань. Задля досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання: дослідити походження русалок, визначити їх роль у святі, ознайомитися з оберегово-захисними ритуалами.

За хронологічні рамки роботи обрано період з найдавніших часів (VII – IX ст.) до сьогодення (XXI ст.).

Наукова новизна полягає у введенні нових джерел та інформації, яку було отримано під час опитування респондентів.

Серед цілої низки українських народних свят особливою колоритністю звичаїв та обрядів відзначаються Зелені свята. Вони належать до тих межових свят, з якими

українці пов'язують багато повір'їв про активізацію «злих сил» [2]. Зелені свята, Клечальна субота, Русальний тиждень у давнину були окремими святами. Тиждень Зелених свят починався із Зеленої суботи [3]. Русальні звичаї та обряди приурочені до «русального тижня», що починався в зелену («гряну», «кличальну», «русальну») неділю і завершувалися проводами русалок [4]. Культ русалій за свідченням Б. Рибаківа, був поширений у стародавній Русі. Русалії відбувалися в календарні періоди, коли відзначали вшанування небесної води: на Різдво, у ніч під Івана Купала, за тиждень до Трійці [1]. Цей тиждень пов'язаний із віруваннями у русалок та мавок [3]. О. Воропай писав: «Весною, як тільки вкриються травами луки, розпустяться верби й зазеленіють поля, тоді «з води на берег виходять русалки» [5, 349]. Я. Головацький вважав, що їх назва походить від кельтського слова «рус» - тобто вода, спільнокореневого зі словом «русло», що означає середину річки, а «русалка» - жителька русла води [1]. У той же час на Поліссі активно функціонують й інші назви, як «русалка», «ропавка» тощо. А на означення русалок-чоловіків зустрічається словосполучення «той русалк», дослідникам також відомі демоніми «русал», «русалім», «росал» [6]. Називали їх ще мавками або «майками» (Бойківщина), нявками (Гуцульщина). Вірогідно, цей термін походить від праслов'янського кореня «нав», «навь», «навіє», тобто «покійник», померлий, звідси й назва, Навський Великдень [1].

За народною уявою, русалки – дівчата або молоді жінки, котрі під час купання втопилися [5, 349]. Жителі Полісся сходяться в думці, що русалками ставали ті, хто помер «під Трійцю» або на Русальний тиждень, хоча на Поліссі вважають, що народження в це свято також може стати приводом перетворення після смерті в русалку [6]. «Русалки ще уявляються семилітніми дітьми, - це душі дітей, які померли нехрещеними. Протягом семи років, до свого обернення в русалки, душі цих дітей носяться в повітрі, а на Трійцю просять собі хреста «Мене мати породила, нехрещену положила». Якщо хтось із християн почує цей голос, то мусить сказати: «Іван та Мар'я! Хрещу тебе в ім'я Отця, Сина і Святого Духа. Амінь!», - і кинути рушник чи бодай хустку, тоді душа такої дитини піде до раю. Ці русалки-семилітки володіють особливою мудрістю, що виявляється в розв'язуванні загадок...». Дітей, що народилися неживими або утопилися. Таких дітей хоронять під хатнім порогом або під верхом. Під порогом хоронять частіше. Ніж в іншому місці, бо душам тих немовлят, які зариті під порогом на тім світі буває легше. Серед русалок є лоскотині – це душі дівчат, які померли взимку, вони з'являються на полях і до смерті залоскотують. [5, 353-354].

М. Забилін наводить такі відомості про русалок: вони, за народним повір'ям, істоти, які живуть і на землі, і в воді. Але протягом днів, беручи відлік від Семика до Петрова дня, тобто в найкращу частину року, коли все квітне, вони ніби мандрують берегами своїх рік у найближчих лісах та гаях, та при цьому обирають собі гіллясті старі дерева, переважно дуби, де гойдаються на гілках, або розмотують нитки, що крадуть у жінок, які лягають спати без молитви [7, 60]. Пояснення гойданню на деревах можна знайти у роботі Л. Васильченко. Вона пише, що повір'я, пов'язані з русалками, які спускаються з дерев на Троїцькому тижні і за допомогою того ж засобу повертаються на «той світ», виникли через те, що дерево – уособлення шляху. Слов'яни вважали, що у кожному дереві живе душа. Таким чином, померла русалка ніби долучається до світу живого [8, 11].

Згідно з міфологічними уявленнями, русалка – один із найколеритніших персонажів української демонології, уособлення небезпечної водної стихії. Це молоді вродливі дівчата, котрі проживали на дні річок у «кришталевих палацах». Уночі, коли сховався місяць, вони виходили на берег, розчісували своє довге зелене волосся та водили хороводи [1]. Вони не мають на собі одягу, у них біле знекровлене тіло, довге хвилясте зелене, як трава, волосся; стан високий і гнучкий, а очі палкі й сині, як морська глибочинь. На голові у кожної русалки – вінок з осоки, а в старшої, царівни, вінок з водяних лілей. Вийшовши з води, русалки сідають на березі, розчісують своє

довге волосся або беруться за руки і водять хороводи. Іноді русалки вилазять на дерева і гойдаються на гіллі, як на гойдалці, співаючи пісень. Русалчині пісні небезпечні: хто почує їх, той підійде до русалок, а вони заманять його до себе, залоскочуть і затягнуть на дно річки. З дерев русалки найбільше люблять дуб та клен. Можливо, тому деякі респонденти розповідають про те, що під час клечання вони прикрашають свої будинки кленовим гіллям. Подекуди русалки бігають по полях, засіяних житом і вигукують: «Ух-ух!... Солом'яний дух!». Часом русалки розпалюють вогні, що горять над могилами, по дібровах і лісах. В Україні раніше зберігався звичай серед жінок – в русалчин тиждень розвішувати на деревах полотно, щоб його русалки брали собі на сорочки. На вікнах розкладали гарячий хліб, гадаючи, що його парою русалки будуть ситі. В русалчин тиждень не слід кидати лушпиння з яєць, бо як потрапить воно на воду, то серед нього плаватимуть русалки й робитимуть шкоду людям. Не можна сіяти муку просто в діжку, бо буде багато русалок. Якщо хочеш вберегтися від русалок, то варто в хаті по чотирьох кутах вбити чотири осикові палиці. В русалчин тиждень ніхто не відважується купатися у водоймах, крім київських відьом, які нічого не бояться [5,349-351]. Якщо ж людині дуже треба викупатися, то потрібно спочатку воду посипати полином, лепехою та любистком, на груди почепити голівку часнику та взяти з собою натільного хрестика – і лише тоді заходити в воду [9].

За віруванням пращурів, русалок треба було задобрити, аби вони оберігали ниви, тому молодіці в Зелену середу зустрічали русалок, пригощали їжею, розкладаючи її на межах полів. Найнебезпечніший день на Русальному тижні – Зелений четвер. Лише в четвер русалки ходили по селу, їх душі були вільні: вони водили хороводи, співали, ловили поодиноких дівчат та хлопців, пили пахощі квітів, вмивалися росою. Нічого вони не боялися в цей день, окрім хреста, бо як бачили його, одразу кам'яніли [3]. У зелений тиждень, у четвер, ніхто не повинен працювати, аби не гнівати русалок, бо останні можуть попсувати домашню худобу, птахів та все господарство. Цей день називають - Русалчин Великдень; шойно зійде сонце, дівчата йдуть у поле «на жита» і беруть із собою хліб із житнього борошна, який вимісили на свяченій воді. У полі дівчата ламають хліб на кілька шматків, діляться ним порівну і йдуть на ниву свого батька і на межі кладуть той хліб для мавок-русалок, - аби жито родило. Крім того, дівчата ще ходять у цей день таємно в ліс, маючи при собі полин та любисток, і там у лісі кидають звиті вінки русалкам, щоб останні привернули до них заможних наречених [5, 351] та щоб дізнатися ім'я судженого [7, 61]. Вважалося, що в тих вінках русалки бігають по нивах. Починаючи з четверга Зеленого тижня, дівчата не йдуть у поле по одинці, і не купаються в річках, - «щоб русалки не залоскотали». Дівчата носять при собі полин та любисток, бо цього зілля бояться русалки. Якщо доводиться «брести у воду», то спочатку кидають полин чи любисток, а потім заходять у воду [5, 351]. У цей день селяни варять просто неба різноманітні страви і взаємно частуються. Господині поливають молоком шляхи, по якій ходять їхні корови на водопій або в поле на випас.

Напередодні Трійці у лісі можуть зловити русалки та запитати: «Полин чи петрушка?». Якщо відповісти «полин», то русалка скаже: «Сама ти згинь!» - і відпустить, а як промовити «петрушка», то русалка: «Ти ж моя душка!», - і залоскоче до смерті. В Русалчин Великдень мавки розшукують своїх матерів, якщо родичі не поминали їх у суботу, то впіймавши свою матір, русалка починає лоскотати її, примовляючи: «За те тебе лоскотала, що мене не поминала!». У цей день красять яйця на жовтий колір [5, 352].

Народні знання зберегли для нас відомості про оберегові засоби від русалок, так дівчата обов'язково носять із собою свіжий полин та пахучу лепеху. Хлопці в кишенях носять, а дівчата – в пучечках лепеху, шовкову траву, любисток, м'яту холодну. Вважається, що для хрещених людей трава пахуча, а для нехрещених, смердюча, русалки, за народним повір'ям, нехрещені [5, 352]. Етнограф А. Коринфський вказує, що обереговими травами від русалок є полин та «трава зоря» [10, 281 - 282], які перед

Ключальною суботою, чоловіки збирають якомога більше, щоб слугували їм за оберэг. На Україні на Трійцю приносять до церкви оберемок «трави зорі», калуфера, м'яти та кадила, які зв'язують мотузкою, а в середину ставлять трійну свічку, яку й називають Трійцею. Вона має палати протягом обідні. Трави зберігають вдома задля лікування, а трійську свічку дають до рук помираючого [7, 64].

Отже, хоча вірування в русалок – характерна риса для всіх європейських народів, у східних слов'ян вона набуває особливого забарвлення, оскільки всі традиції, способи захисту тісно пов'язані з використанням рослин. Це дає змогу стверджувати, що віра в силу природи, зокрема рослин, має свої прояви і в традиційних «зустрічах» з трійськими русалками.

По закінченню Русального тижня русалок проводжали «додому», щоб надалі не шкодили людям та їх господарству. Проводи відбувалися у «Десятий понеділок», на перший день Петрівки, а часом і на Вознесення – це спеціальні обряди, які мають вигнати русалок з цього світу. У ці дні дівчата в полі роблять спеціальний обід – тризну на честь русалок. Після тризни дівчата ходять по полях з розплетеними косами і вінками на голові. У Білорусі на перший день Петрівки над вечір, дівчата плетуть собі вінки та обирають з-поміж себе русалкою найкрасивішу, її вбирають квітами та стрічками. Ввечері, коли зійде місяць, дівчата у білих сорочках і намисті, з розплетеними косами та вінками на голові, беруться за руки та довгим ключем ідуть за село на поля. Попереду йде русалка. Прийшовши в поле, дівчата розкладають вогнище і стрибають по черзі через нього, як на Івана Купала. До них приєднуються і хлопці. У кінці забави дівчата кидають вінки на хлопців і розбігаються. У цей час русалка ніби намагається когось із дівчат спіймати. Якщо зловить, то полоскоче і пустить. Буває так, що русалку роблять із соломи, одягають в жіночу сорочку й гуртом несуть у поле. У житах з опудала стягають сорочку, розривають опудало на шматки, а солому розсівають по полю. Як бачимо, скрізь проводи русалок відбуваються в житах, це, вочевидь, робилося для того, щоб накликає ліпший врожай, але пізніше це стало гарною і веселою забавкою [5, 355].

У роботі А. Коринфського «Народная Русь. Круглый год, сказаний, поверий, обычаев и пословиц русского народа» також можна знайти відомості про проводи русалок, «когда речных чаровниц изгоняли – целой деревней – парни и девушки» [10, 282]. На Вінничині вірили, що русалок не потрібно чіпати – вони самі підуть, а якщо їх полохати, то дуже нашкодять. На Київському Поліссі в перший день Петрівського посту в селах влаштовувалися масові проводи русалок (поліщуки називали їх «розиграми»). Молоді дівчата обирали з-поміж себе дівчину, одягали її в білу сорочку, на голову плели вінок з папороті, подекуди одяг їй робили з осики та очерету, бо в народі осока та очерет вважалися нечистим зіллям. Вінок клали на голову так, аби дівчина нічого не бачила. Дівчину-русалку брали попід руки та вели оселею, заходили до кожного подвір'я. Вірили, що ця «русалка» скличе усіх свої подруг за нею. Потім розходилися по могилах своїх рідних, обвішували хрести вінками та молилися за упокій померлих родичів [11, 64]. Як ішли на кладовище, то трималися всі під руки, щоб русалки не вихопили окремих. У деяких місцевостях вінки не всі залишають на цвинтарі, а частину забирають додому (с. Товстий Ліс Житомирська область) і кладуть на город, на капусту, щоб головки були такі великі, як вінки [4]. Пообідавши на кладовищі, йшли додому, але розбігалися у різні сторони, щоб русалки не наздогнали або здіймали крик, щоб відлякати їх [11, 64].

Кожна місцевість мала свої особливості проводів русалок, так до кінця XIX ст. у Черніговській губернії існував обряд «русальних проводів», коли річних чарівниць вигоняли цілим селом. На території Єнисейської губернії селяни, після того як оберуть та зрубають кудряву берізку, одягають її в найкраще вбрання і ставлять до сіней, а по завершенню святкування вносять її до річки. У Казанській губернії відбуваються ігрища на честь Ярила. В Орловській губернії «молят коровай», випечений з борошна,

яке принесли всі дівчата з села разом: йдуть із цим короваем у гай і співають над ним. У Псковській губернії обмітають могили пучками квітів, принесених із церкви з Троїцької обідні. До XIX ст. у багатьох місцевостях у цей день відбувалися «оглядини» наречених. Дівчата збиралися на полі, сходилися колом і повільно рухалися. Довкола стояли «женихи» та обирали собі найкращих [10, 282].

Існував обряд хрещення зозуль, в якому подекуди вбачають хрещення русалок. Цей обряд завершувався в дні, коли поминають померлих, на Семиковому тижні, тобто перед Трійцею. У обряді хрещення зозуль брали участь зроблене зі шматків тканини та квітів опудало зозулі або вирвана з корінням і одягнена в сорочку трава. Над ними ставили дві дуги на кшталт хрестів, покриваючи хустками, і вішали хрести з двох боків. На цьому тижні дівчата, які бажали покумитися одна з одною приходили в гай до двох плакучих беріз, прикрашали їх вінками з квітів, стрічками та вишитими рушниками і клали під вінками саморобне опудало зозулі, часто одягнене в червоний сарафан і чорну головну хустку (як у вдови). Або ж могли класти на гілки опудала, зроблені з трави-зозулі так, що на кожній гілці був ніби величезний вінок. Потім дівчата тричі обходили берізки назустріч одна одній, іноді під пісні, в яких зозулі належав епітет «ряба», тричі цілувалися крізь вінок і обмінювалися червоними або жовтими яйцями, натільними хрестами або каблучками. Опудало зозулі дівчата поділяли на частини та зберігали як пам'ять. На Трійцю дівчата, які покумилися, ходили знімати з беріз вінки та кидали їх у воду. «Парность березок, которые участвуют в обряде кумовления, парность дуг, участвующих в обряде на Семицкую неделю, парность крестов – все это указывает на связь описанных обрядов астральной религии с парой лунных узлов...» [12, 170].

Калузька, Тверська та Орловська губернія також мали звичай «хрещення кукушки», сенс якого був у тому, що на семицьке гуляння, тими, хто гуляв, у гаю обрані «кум» і «кума» одягали хрест на спійману задалегідь зозулю або на пучок трави, який носив схожу назву («кукушкины слезы», «кукушечий перелет» тощо) клали їх на розтелену хустину, сідали поруч та цілувалися під звуки пісні [10, 283]. Обряд хрещення зозулі поширений серед росіян, на східній частині Білорусі, подекуди зустрічається на Слобожанщині.

Отже, можна стверджувати, що проводи русалок та хрещення зозулі мають однаковий сенс і спрямовані на хрещення душі русалки, аби вигнати її за межі села, або безпосереднє вигнання їх.

Християнське свято Трійці, а народне (дохристиянське) – Зелені свята відзначається на 50-й день після Великодня і сьогодні. Деякі тисячолітні традиції та обряди були втрачені та призабуті, а деякі були змінені або спрощені, однак народна пам'ять зберегла святкові елементи. Троїцько-русальна обрядовість знаменувала завершення весняного та початок літнього календарного циклу. Саме довкола атрибутів русальної обрядовості - води й рослинності – вибудовувалися магічні дії, пов'язані із вшануванням сонця, рослинності, прашурів і покликані забезпечити врожай [1]. І хоча русалки вже не становлять великої загрози для людини в уявленні сучасних росіян, українців та білорусів, а закрічують домівки не для охорони від русалок та злих духів, все ж обрядові дійства збереглися та проводяться з естетично-розважальною метою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боян С. Локальні особливості Зелених свят на Бойківщині: традиційні звичаї та обряди. [електронний ресурс] / Боян С. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nikp/2012_20-21/07.pdf. – Назва з екрану
2. Пахолук І. Троїцькі рослини як лікувальні засоби та обереги у традиційних віруваннях українців. [електронний ресурс] / Пахолук І. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nzif/2010_11/5-Pakholok.pdf. – Назва з екрану
3. Гоцалюк А. Українські свята та обрядові дійства весняно-літнього циклу. електронний ресурс] / Гоцалюк А. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ukr/2008_4/250.pdf. – Назва з екрану

4. Кирчів Р. Народознавчі матеріали з Чорнобильського краю напередодні катастрофи. [електронний ресурс] / Кирчів Р. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./NaZo/2008_1-2/z12kur-chorn.pdf - Назва з екрану.
5. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К.: «Велес», 2005. – 528с.
6. Галайчук В. Демонологічні уявлення населення Середнього Полісся про русалок. [електронний ресурс] / Галайчук В. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./VLNU_Ist/2008_43/09.pdf - Назва з екрану
7. Забылин М. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия / М. Забылин. – М.: Изд. М. Березина, 1880. – 616 с.
8. Васильченко Л.П. Природа славян / Л. П. Васильченко. – Томск: Изд-во Томского гос. ун-та, 2002 – 236с.
9. Краснянська Н.О., Громова Н.О. Трансформації обрядовості Зелених свят на Вінничині (середина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) [електронний ресурс] / Краснянська Н.О., Громова Н.О. – режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2013_70/Gileya70/I14_doc.pdf - Назва з екрану
10. Коринфський А.А. Народная Русь. Круглий год сказаний, поверий, обычаев и пословиц русского народа / А. А. Коринфський. - М.: Изд. книгопродавца М.В. Клюкина, 1901. – 723с.
11. Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка. / О.О. Боряк. – К. : Либідь, 2006. – 328с.
12. Баландинский Б.Б. Языческие шифры русских мифов. Боги, звери, птицы... / Б.Б. Баландинский. - 2-е изд. – М.: Аирита – Русь, 2008. - 480с.

УДК 821.161.2-312.2.091

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БІБЛІЙНИХ КОЛІЗІЙ ІВАНОМ БАГРЯНИМ

І. Г. Богданова, В. А. Просалова

Резюме. У статті виявлено вплив Біблії на романістику Івана Багряного, простежено інтерпретацію письменником біблійних колізій, виявлено індивідуально-авторський підхід до Книги Книг.

Ключові слова: мотив, інтерпретація, колізія.

Останнім часом в українському літературознавстві поглиблюється увага до інтертекстуальності творів. Дослідники цієї галузі виявляють у текстах українських письменників звернення до творів античності, представників різних епох і культур. Одним із найавторитетніших джерел є Біблія, з якої письменники черпають вічні мотиви, сюжети, образи. Власне біблійними мотивами пронизані твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Осипа Маковоя та багатьох інших.

Серед тих, хто продовжував традиції класичної української літератури, вирізняється постать Івана Багряного – одного з найяскравіших і найдраматичніших в українському письменстві першої половини і середини ХХ ст. письменників. Його твори входять до числа знакових пам'яток світової літератури, присвячених осмисленню євангельського сюжетно-образного матеріалу. І. Багрянний, осмислюючи той чи інший матеріал у романах, завоює зі Святого Письма євангельські мотиви, сюжети, органічно вплітає їх у художню тканину твору, інтерпретує біблійні колізії, накладає їх на певні реалії.

Так, дослідники романістики письменника виокремлюють основний мотив зради, на якому будується більшість сюжетів авторських творів. Зокрема З. Савченко, аналізуючи роман «Сад Гетсиманський», вважає, що «зрадництво – головна лінія в романі, де автор безпосередньо звертається до Біблії, використовує її легенди, вплітаючи їх у тканину твору» [1, 57]. Зрада виявляється провідним мотивом роману, від якого розгалужуються сюжетні лінії, зіткнення головного героя з іншими персонажами. Цей мотив можна назвати першопоштовхом у творі, бо саме зі зради починається розвиток подій.

Вже сама назва твору акцентує увагу на євангельському мотиві зради, бо за